

Till frågan om naturens egenvärde

LARS ERICSSON

*Många tycks intuitivt anse att det finns ett behov av att ge naturen rättigheter, dvs att göra naturen till ett rättssubjekt. Naturen har alldeles för länge existerat utan möjligheter att komma till tals. Sigurd Bergmann synes vara en av dem som vill tillskriva naturen rättigheter och jag sympatiserar starkt med hans artikel, **bör naturen tillerkännas rättigheter**, i Retfärd nr 61 1993. Trots det är jag inte blind för att naturen saknar förmåga att ge uttryck för sina krav av den enkla anledningen att naturen inte kan tala, åtminstone inte på det sättet som en diskursetik förutsätter, och att det därmed blir frågan om att erkänna den diskursens omöjlighet. Jag avser att i artikeln försöka att argumentera mot Bergmanns romantiserande bild av naturen, vilket inte betyder att jag är osympatiskt inställd till hans ambition. Som slutsats kommer jag att försöka visa att om Bergmann skruvar ned ambitionsnivån lite så skjuter han inte över målet.*

Bergmanns utgångspunkter

Bergmann utgår från tre frågeställningar. Den första är baserad på ett dokument från Rio-konferensen och handlar om vad människans rätt till ett sunt och produktivt liv i harmoni med naturen egentligen innebär. Den andra tar avstamp i vad den ökande kunskapen om naturen egentligen betyder och utmynnar närmast i ett konstaterande att behovet av en rättslig reglering av människans sociala naturumgänge ökar. Den tredje problematiseringen behandlar människans rätt till naturen i relation till naturens egenvärde. Författaren ställer också frågan om "Vad innebär människans rätt till miljön?". Författaren tycks mena att svaret på det sista spørsmålet har utmynnat i en kolonisering och ett förtingligande av naturen. Det sistnämnda, liksom senare i artikeln uppträdande argumentationer om diskursen verkar inspirerade av Habermas författarskap. Bergmanns huvudpoäng sy-

nes vara att "människans rätt till miljön ges en vidare juridisk kontext för att man skall kunna reglera konflikter såväl mellan människor som mellan människor och naturen". Författaren är av den meningen att en sådan vidare kontext kan uppnås genom att tillerkänna naturen rättigheter. Till detta ställer jag mig mycket tveksam av skäl som kommer att redovisas i det följande.

Författarens problem ligger närmast i hans användning av begreppen. Det verkar som om Bergmann har svårt att hålla isär de olika frågeställningarna och det förefaller som om det beror just på hans begreppsapparat. Till att börja med skiljer han inte på de båda begreppen *natur* och *miljö* utan använder dem som synonymmer. Att ha rätt till en god miljö innebär inte nödvändigtvis att ha rätt till naturen. Begreppen är svårdefinierade men det synes som om natur är något som refererar till kosmos, livet och allt det där medan begreppet miljö handlar om hur ett utsnitt ur allt det där ser ut och i

vilken kondition det befinner sig. Rätten till en god miljö handlar om att ingen får utnyttja naturen på ett sådant sätt att fara uppstår för andra människor. Man kan således inte diskutera miljöns rätt i förhållande till människan vilket man däremot har gjort beträffande naturen (även om det också blir fel).

Den diffusa begreppsapparaten leder Bergmann långt ut i träsket emedan han inte riktigt förmår att klargöra distinktionen mellan att naturen har rättigheter och att naturen ges rättigheter gentemot människan. Författaren utgår visserligen från att naturen, genom en social handling – en diskurs, ges rättigheter och undviker därmed fällan att naturen har ett egenvärde och att det finns något slags gudomlig rätt. Dock faller han i nämnda fälla då han, genom ett socialt konsensus, givit naturen dess rättigheter och skyldigheter gentemot människan. Bergmann tycks tro på ordens makt så till den milda grad att de förmår att frambesvärja ett subjekt, nämligen naturen som subjekt. Efter det att naturen, genom ordet, givits rättigheter och *skyldigheter* är den upprättad som ett subjekt. När väl den sociala akten är avslutad står människan öga mot öga med sin skapelse, som samtidigt är guds skapelse. För att göra en lång argumentering kort: att ha rättigheter och skyldigheter innebär att vara någon form av subjekt, att kunna uppfylla skyldigheter och kunna göra gällande rättigheter kräver ett subjekt och något sådant kan människan inte åstadkomma. Visserligen har vi konstruktionen med den juridiska personen (rättssubjektet) som bärare av rättigheter och skyldigheter men den agerar genom ombud och det var nog inte det som

Bergmann ursprungligen tänkte sig även om han längre fram i sin artikel tvingas inta den positionen.

Den praktiska diskursens praktiska användbarhet

Bergmann tycks tro att Habermas ska lösa problemet åt honom. Det sorgliga är att i detta fallet måste Habermas vara en av de sämre samtalspartners man kan välja. Ett problem med Habermas teori, som för övrigt uppmärksammades på ett tidigt stadium,¹ är att han sätter människan i centrum – naturen finns till för människan och har inget egenvärde emedan den inte är ett subjekt. Vi ska inte, enligt Habermas, låta oss förledas och tro att vi kan ha ett moraliskt förhållande till naturen:

Our intuitions tell us that attempts to open up a moral access to nature-in-itself are by no means absurd; but we should not permit ourselves to be cajoled by these intuitions into ignoring the difficulties that we encounter here, just as with the analogous attempts to gain theoretical access to nature-in-itself.²

Enligt Habermas är naturen tillgänglig för människan genom teknisk/vetenskaplig verksamhet och moral är förbehållet mänskliga relationer. Nu menar Bergmann initialt inte heller att det är möjligt att etablera rättigheter och skyldigheter mellan natur och människa på samma sätt som mellan människor. Istället förespråkar han att naturens rättigheter etableras medelst mänsklig konsensus, dvs inte en moral som är baserad på "dålig naturrätt" utan genom

1. Se Whitebook, J: The problem of nature in Habermas. Telos nr 40

2. Habermas i *Critical Debates, A Reply to my Critics*, sid 248. Red: Thompson & Held

Habermas diskurs. Det finns ingen naturens rätt som är given utan vi tillerkänner naturen en rätt – vi har en diskurs om naturen och föreställer oss då nödvändigtvis den som ett subjekt.

Jag vill göra läsaren uppmärksam på att Bergmann inte bara gav naturen rättigheter utan den skulle också ha skyldigheter. Det sistnämnda är ännu svårare att tänka sig: exakt vilka skyldigheter skulle naturen ha mot människan? Det finns vissa basala behov hos oss som vi kan försöka kräva av naturen att den tillgodoser. Närmast tänker jag på luft och vatten. När det sedan kommer till mat blir det hela värre: när jag bommat rådjuret ropar jag efter det att det ska komma tillbaka emedan det är natur och har skyldighet att förse mig med föda. Rådjuret kanske invänder att det i och för sig är rätt men att jag tar fel på rådjur, det är hans bror jag ska äta upp. Å andra sidan kan Bergmann invända att jag är orättvis och att det blir löjligt om jag håller på så här. Då måste jag ge honom rätt för han har faktiskt skrivit att man inte kan argumentera om detta på samma sätt som om det gällde människor emellan. Min invändning kvarstår dock emedan Bergmann inte förmår ge några ledtrdar för hur det ska gå till.

Sedan svänger Bergmann åter då han tolkar och använder Dworkin. Det leder honom till att konstatera att "naturvarelser har rätt att få existera och utvecklas utan någon annans ingrepp."³ Man kan fråga sig vad Bergmann egentligen äter? Slaktaren kan rimligen inte ingå en diskurs med grisen som han avser att skära halsen av. Detta föranleder Bergmann att fråga efter grisens advokat eller talesman och sådana finner

han i folkrörelserna och bland naturvertna.

Jag ska inte trötta läsaren med ytterligare genomgång av Bergmanns problematiska ståndpunkt, eller kanske snarare – hans omöjliga och självpåtagna uppgift. Hans dilemma består huvudsakligen i att han, samtidigt som han intuitivt vill ge naturen en rätt, inte kan göra detta emedan hans resonemang är förankrat i diskursen och grisar och gräshoppor talar inte, åtminstone inte på samma sätt som vi. Det hela måste utmytna i att det är vi som ger och definierar naturen dess rättigheter och skyldigheter och det kan Bergmann inte låta sig nöjas med. Att så är fallet framgår med all önskvärd tydlighet av hans kritik av Singer:

Det förblir dock människans antagande om djurens värde (som substantiell egenskap) som utgör premissen för argumentet.⁴

Bergmann vill ge mer än han kan – diskursetiken är, åtminstone den som jag antar att Bergmann förespråkar, begränsad så tillvida att den innebär en relation: centrum för diskursen måste vara en delåtagare och även om ett lejon kunde tala så skulle vi aldrig först vad det sa, som en känd filosof lär ha uttryckt det. Bergmann kan aldrig, inom ramen för sin egen begreppsapparat, rädda naturen undan de reifierande tendenser han så starkt tar avstånd från av den enkla anledningen att, om centrum för diskursen inte kan vara med så är det föremål för en diskurs och då är det inte längre en diskurs. Genom sin argumentation gör Bergmann just vad han inte vill göra: han församhälligar naturen istället för att släppa den fri. Låt sedan vara att det kan vara ädelt, om än

3. Bergmann sid 26

4. Bergmann sid 28

inte särskilt svårt, att gissa vad grisen tycker om slaktaren.

Ett annat sätt att förhålla sig till problemet

Problemet synes vara att människan är natur, dvs i så måtto att hon är en biologisk varelse och att detta medför att hon har en del nedärvda biologiska reaktioner. Samtidigt är hon också kulturvarelse och en social varelse som ordnar sina sociala aktiviteter utifrån kriterier som ofta strider mot hennes biologiska reaktioner. Det innebär att hon inte kan reagera normalt, dvs biologiskt utan måste behärska sig. Mannen på gatan kan inte förhålla sig normalt, utifrån biologiska preferenser, till kvinnan han möter. Det innebär att han istället för att kasta sig över henne och betäcka henne, måste hålla upp dörren för henne och med ett förbindligt leende låta henne passera sina drifter.

Detta är ett aktuellt och i trakasseri-debatten bortglömt enkelt faktum, nämligen att sexuella trakasserier riktade mot kvinnor på något sätt kan förklaras vara helt normala.⁵ Om inte hanarna hade någon drift som gjorde dem intresserade av honorna så skulle vi ta slut, dvs det skulle inte födas några barn. Sexuella trakasserier kan, teoretiskt, förstås som männens (hanarnas) uppvaktande av kvinnorna (honorna). På så sätt är sådana handlingar fullt förståeliga. Själv kan jag nog tänka mig att det ligger något i det (på något sätt måste vi ju tilldra oss deras uppmärksamhet om vi är friska och su-

gna på att sprida våra gener) men man kan invända att det nog är på det sättet men att det uppträder i perverterad form, dvs det finns ett naturligt sätt att påkalla uppmärksamhet. Problemet är då att detta naturliga antagligen någonstans på vägen förbjudits med stöd av kulturella paragrafer. Parningsleken har inordnats under kulturen och blivit kulturellt bestämd och det är antagligen fler än jag som är rätt nyfikna på hur den egentligen ska gå till.

Vad jag egentligen säger är att allt det som kvinnorörelsen bekämpar – pornografi, perversioner, sexuellt våld och vad som mer finns inom området – egentligen är uttryck för natur och därmed helt naturliga. Vilka sexuella avarter som helst kan försvaras emedan de är ett resultat av kulturell förvrängning och bannlysta av samma kultur. Det innebär att beteckningen *pervers* egentligen är missvisande och bara en samhälllig etikett fastsatt på ett beteende. Samtidigt är det just mot denna form av argumentation som Habermas diskurs vänder sig: genom ett diskursivt avståndstagande från en handling blir den dålig på riktigt och inte bara på låtsas. Det är också här svagheten ligger emedan diskursen kan återupptas och *man kan ändra sig* och då blir handlingen kanske inte dålig på riktigt längre. Handlingens *dålighet* blir relativ och bara på riktigt så länge som vi är överens om det.

Till ovanstående är kopplat ett problem som innebär att vi förnekar vår biologi och försöker göra naturen till kultur. I seritidningarnas värld talar djuren med varandra och har moraliska funderingar – Kalle An-

5. Jag vet att det inte hjälper men jag skriver det ändå: jag uppmuntrar inte till sexuella trakasserier, jag tycker inte de är trevliga och jag förstår att kvinnor blir indignerade. Vidare är jag fullt på det klara med och tycker av hela mitt manligt perverterade hjärta att vi måste få stopp på det!

ka slås med kommunpamparna, som inte är ankor utan kanske vargar, och anför moraliska argument. Ankeborgs kommunpampar borde inte lyssna till Kalles moralsvada utan helt enkelt äta upp honom.

Tendensen att applicera kultur på naturen finner vi tidigt i historien då man redan under Tudor-tiden i England talade om fåglarnas parlament. Det fanns en utbredd föreställning om att djuren talade med varandra och hade ett samhällssystem organiserat ungefär som det mänskliga. Såväl barn som vissa vuxna har än idag svårt att först att djur inte har någon moral och att man inte kan förebrå dem deras instinktiva beteende. Människor reagerar över kattens grymma lek med musen som inte alls är någon grym lek ur vare sig kattens eller musens perspektiv. Katten gör det den måste göra och musen har sannolikt ingen utvecklad moral som gentemot kattens förhållningssätt kan invända att man inte ska döda. Det hindrar inte att hela dess biologiska massa skriker av förtvivlan inför den förestående döden.

Vad jag vill komma fram till är att det synes finnas en väl etablerad motsättning mellan kultur och natur som avspeglat sig i idéhistorien fram till våra dagar. Det finns inte en filosof eller samhällsdebattör som inte tvingat sig till att definiera människan som något annat än ett djur. Vilken orsaken än är så finns det ett väl etablerat behov av att särskilja människan från naturen och upphöja henne till något över naturen stående. Detta behov kan ta sig olika uttryck såsom att hon betecknas som guds

avbild, som någon med dödsmedvetande (vilket skulle innebära att djuren inte har något sådant), som den som socialt organiserar sitt arbete osv.

Freud är väl den som på ett genomgripande sättet penetrerat ovanstående fråga och återfört naturen till människan eller, mer korrekt: återfört människan till naturen. Genom driftsteorin där driften blir något som ska underordnas kulturen blir resonemanget rimligt om än inte särskilt tilltalande. Det blir vettigt på det sättet att vi kan förstå varför vissa beteenden är irrationella, dvs de är rationella utifrån ett naturperspektiv men sett genom kulturens färgade glasögon blir det hela konstigt. Teorin blir mindre tilltalande eftersom den tvingar oss att acceptera barbariet och det grymma dödandet som en naturlig del av livet – naturens grymma slut på livet är ett faktum för alla arter.

Väl medvetna om det hemska i att vara till försöker vi med rationella argument underordna vår egen och andras biologiska kulturen. Det innebär att naturen och biologin kommer att underordnas kulturens primat och vi delar ut p-piller till ekorrarna och tror på så sätt att vi kan blanda oss i deras affärer och hålla koll på stammen utan att fatta att om vi inte utrotat deras naturliga fiender så hade det hela skött sig självt. Det är detta som föranleder naturvetarna på de olika naturvårdande myndigheterna som administrerar miljö- och naturvårdslagsstiftningen att irriterat utbryta i att det är naturens lag som ska gälla och inte en massa annat tjafs som människorna hittat på.⁶

6. Jag refererar här till en enkätundersökning som jag har gjort vid länsstyrelserna i landet. Frågorna rörde tillämpningen av Naturresurslagen och tjänstemännen uttrycker just en frustration över att behöva vara underordnade riksdagens lagstiftning, de menar att naturlagarna har högre dignitet och de menar framför allt att de tillhör de utvalda som kan tolka dessa lagar.

Naturligtvis är det riktigt att naturlagarna väger tyngre än det vi kan hitta på i lagstiftningsväg. Problemet är bara att naturen inte talar och den skriver inte ned sina lagar utan vi tvingas söka dem. När vi söker vad som stadgas i naturen så måste vi tolka tecken och det är ju här som meningarna går isär – naturen är inte entydig när den talar till oss utan den anger på ett subtilt sätt gränser för vad den är beredd att tolerera. Det finns i och för sig en situation då naturen på ett klart och tydligt sätt talar till oss och det är då vi definitivt går över gränsen för vad den tål. Om det förhållandet är för handen talar naturen klarspråk och den gör det bara en gång.

Vad det, som väl är, handlar om nu är att vi irriterar naturen genom att överträda vissa gränser som, efter vad man kan förstå, inte sätter naturen som helhet ur spel. Miljörelser, myndigheter och företag är alla oense om var den yttersta gränsen för vad naturen tål går: miljörelserna vill flytta fram den och företagen anser att vi har långt kvar.⁷ Men det handlar hela tiden om det som Bergmann inte vill inse: nämligen att naturen är ett objekt för mänskligt beslutsfattande och det är den även om vi tillerkänner den rättigheter för det är vi som ensidigt definierar rättigheterna och det hjälper inte att utse företrädare för den. Re-

dan 1976 gjordes det gällande att naturen skulle ha en advokat och denna skulle personifieras om inte av Valfrid Pålsson så i vart fall av Statens Naturvårdsverk.⁸

Att ge naturen rättigheter ter sig inte som någon framkomlig väg. Bergmanns artikel blir däremot betydligt mer intressant när han diskuterar de teologiska möjligheterna att argumentera för respekt för naturen. För en lekman som mig, verkar det enklare att använda teologiska argument än att använda rättsliga. Om man ska använda rätten får det nog ske på reifikationens villkor.

En banal argumentation

Det är lätt att glömma att mänskliga rättigheter lagts till grund för rätt till vissa delar av naturen och att detta utgör en stipulation på basis av naturvetenskaplig kunskap och ekonomi. Ekonomin spelar en stor roll eftersom det oftast är frågan om ett kalkylerande om intäkter och kostnader på så sätt att miljöförstöring ger vissa intäkter emedan den ger upphov till kostnader i form av ökad belastning på t ex sjukvårdsapparaten.⁹

Det uppstår problem då det ska bestämmas hur ren luft och hur rent vatten man har rätt till. För vi den diskussionen har vi inte kommit längre än vad vi gjort idag med

7. Det är nog i och för sig en sanning med modifikationer. Företagare är många gånger eniga med miljörelserna men det är här skärningspunkten mellan natur och samhälle kommer in. Det är ur min synpunkt en etisk fråga: företagen gör gällande att de kör så länge de inte blir stoppade. Volvos dåvarande vd PG Gyllenhammar gjorde just ett sådant uttalande att det var myndigheternas sak att sätta stopp. En sådan hållning bygger på vad juristerna länge bäddat för, nämligen att det som inte är uttryckligen förbjudet är tillåtet. Med andra ord behöver man inte ha någon egen moral – den har rätten åt en.

8. Bättre Miljöskydd I 1976

9. Det är nog dessvärre en sanning att det ser ut på det sättet. Den cyniska kapitalismen är väl medveten om dysfunktionerna och att dessa ger klirr i kassan.

de miljö- och naturvårdslagar vi har: de har ju tillkommit av helt funktionella skäl, bl a av rädsla för att vi ska gå för långt. Nämn- da rädsla leder till konflikter i samhället, dvs olika grupperingar gör sig till talesmän för olika inställning till hur långt det är möjligt att gå i föroreningshänseende. Det förs samtidigt ett annat krig på en annan nivå och det gäller naturvärden.

Naturvård handlar inte om hot mot den omedelbara överlevnaden utan om hot mot den kulturella överlevnaden, dvs bevarandeintresset.¹⁰ Här är man inne på ett betydligt knepigare område eftersom miljövärd- en kan bestämmas utifrån mängd förore- ning, även om det är positivistiskt trams att det går att fastställa gränser för hur mycket föroreningar vi tål. Naturvärden anknyter till bevarandet av arter, utsikter och solned- gångar. Bevarandeintresset skulle stärkas genom införandet av Naturresurslagen men gränsen sattes vid *så långt möjligt*, dvs eko- logiskt känsliga områden skulle undantas från exploatering så långt möjligt.¹¹

Det är nog inte helt fel att utgå från att lagstiftaren vid införandet av Naturresur- slagen var inne på samma tankegångar som Bergmann, nämligen naturens rätt.¹² Det framgår ganska klart av förarbetet att natu- ren har en rätt att finnas oberoende av män- niskan och det hänvisades vid ett flertal till- fällen till våra ofödda barns rätt. Problemet för lagstiftaren, dvs politikern, var att natu- rens rätt korsade spår med den icke närma-

re definierade utvecklingens rätt. Utveck- lingen måste gå framåt (annars är det inte någon utveckling utan stagnation, eller om den går bakåt, avveckling), eller som man konstaterar i många offentliga utredningar: förutsättningen för en god miljö- och natu- rvård är ekonomisk tillväxt. Det innebär att om något ska bevaras så måste det först offras för intäkterna som ska täcka kostna- derna för att bevara det.

Jag har svårt att se hur Bergmann över huvud taget ska få gehör för upprättandet av en diskurssituation i detta läge. De som har makt har det på basis av att horder av okunniga människor masar sig iväg till val- urnorna vart tredje år och väljer mellan ett antal identiskt lika partier. De valda makt- havarna måste sedan upprätta strategier för att balansera olika intressen, bland vilka somliga går att mäta – företrädesvis i mäng- den pengar. Ett mått på materiell välfärd är antalet prylar vars värde uppgår till en bes- tämd summa. Om denna minskar torde an- talet röster vid nästa val minska. Om en skog skövlas blir lokalbefolkningen upp- rörd och antalet röster minskar kanske lo- kalt för det styrande partiet men det står in- te i proportion till den politiska kostnaden för minskningen i den materiella välfärden.

För de borgerliga ekonomerna och deras hejdukar är det största problemet att beva- randeintresset inte har någon ekvivalens- form: det kan inte omsättas i pengar. Som alltid vid sådana här tillfällen dyker det upp

10. Den natur vi har idag består till övervägande delen av kulturlandskap och det är dem det handlar om att bevara. Att tåx hålla landskapen öppna när fårskötseln lyser med sin frånvaro.

11. Lagstiftaren uttrycker sig just på det sättet hela andra kapitlet igenom i NRL.

12. Naturen ses oberoende av människan i utredningen vilket vittnar om att människan är något annat än natur. Vad detta andra skulle vara svarar utredarna aldrig på. Tanken flyr lätt till Horkheimers och Ad- ornos exkurs i *Upplysningens Dialektik*: Odyssevs eller Myt och upplysning. De arbetar hårt med att befästa människan som kulturvarelse och inte som naturvarelse.

patetiska grupper och för vår del blir det ekonomerna, ivrigt påhejade av töntiga miljönissar, som ska lösa problemet åt oss genom att knata runt i skogarna och sätta prislappar på harar och träd. Detta är dock ett mot varje form av intellekt ett kränkande beteende, och detta av åtminstone två skäl. För det första är en sådan prissättning helt godtycklig, ett påhitt och detta även om det är baserat på deras löjliga kalkyler som de i sann positivistisk anda gör gällande vara objektiva och vara uttryck för något slags sanning. Det andra skälet följer logiskt på det första och beror på just den godtyckliga prissättningen: hur i hela fridens namn ska priset kunna sättas på något annat sätt än det för den ekonomiska tillväxten möjliga. Om man lagstiftningsvägen lyckats skydda bevarandebeståndet *så långt möjligt* så kommer man att sätta priset *så högt som möjligt* och det kommer aldrig att bli så högt att det får något annat än en marginell verkan. I annat fall skulle priset bli dysfunktionellt för det ekonomiska systemet och det skulle röna föga uppskattning.

Vad jag vill komma fram till är att jag är glad att det finns sådana som Bergmann som seriöst söker en lösning på problemen. Dock är det min uppfattning att om det ska bli någon diskurs *om* naturen så får den komma till stånd om en reifierad natur med människan som måttstock, vilket väl Bergmann också håller för en lösning om jag förstått honom rätt. En lite klurig anmärkning kan naturligtvis vara att *om* vi återupprättar människan som biologisk varelse,

dvs som natur, så har vi ju faktiskt en diskurs där naturen, inte bara ingår, utan där diskursen pågår i naturen. Det är kanske en farlig väg eftersom den legitimerar vilket beteende från människoartens sida som helst – det är bara naturens gång; evolutionen frambringar sådana varelser som genom totala nukleära krig abrupt avslutar diskursen.

En reifierad natur är inte det sämsta. Med människan som måttstock kan vi ha en diskurs om våra biologiska behov av syre, vatten och föda. Under sådana förhållanden behöver vi inte krångla till det med att ge naturen rättigheter utan det räcker att vi har en diskurs om hur vi ska ha det med råvarutillgångar, utsläpp och liknande naturpåfrestande åtgärder. Då Descartes och med honom samtida vetenskapsmän upprättade naturen som objekt var det kanske för att den skulle förbli objekt för överskådlig tid. Det gäller alltså att upprätta möjligheterna för en diskurs om hur vi ska hantera objektet. Om vi lyckas med det så spelar det inte så stor roll om vi lagstiftar eller hur vi löser problemet, det ger sig genom diskursen. Det finns, som jag ser det, bara en hake och det är att upprätta diskursen – och det verkar inte helt lätt.

Författarupplysning:

Lars Ericsson, docent vid Avdelningen för rättssociologi, Lunds Universitet